

NAUKA - DYDAKTYKA - PRAKTYKA

KSIĄŻKI W ŻYCIU NAJMŁODSZYCH

Redakcja naukowa
Mariola Antczak, Agata Walczak-Niewiadomska

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

NAUKA - DYDAKTYKA - PRAKTYKA

KSIĄŻKI W ŻYCIU NAJMŁODSZYCH

Redakcja naukowa
Mariola Antczak, Agata Walczak-Niewiadomska

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Książki w życiu najmłodszych
Books in the youngest's life

Polish Librarians Association
SCIENCE-DIDACTICS-PRACTICE

Books in the youngest's life

Edited by
Mariola Antczak
Agata Walczak-Niewiadomska

Uniwersytet
ŁÓDZKI

Łódź, University Press
Warsaw, Polish Librarians Association
2015

Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich
NAUKA-DYDAKTYKA-PRAKTYKA

Książki w życiu najmłodszych

Redakcja naukowa
Mariola Antczak
Agata Walczak-Niewiadomska

Uniwersytet
ŁÓDZKI

Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Warszawa, Wydawnictwo SBP
2015

Komitet Redakcyjny serii wydawniczej
«NAUKA – DYDAKTYKA – PRAKTYKA»

Jacek WOJCIECHOWSKI (przewodniczący), Stanisław CZAJKA, Artur JAZDON,
Barbara KOREDCZUK, Dariusz KUŹMINA, Mieczysław MURASZKIEWICZ,
Janusz NOWICKI (sekretarz), Maria PRÓCHNICKA, Michał ROGOŹ, Barbara SOSIŃSKA-
-KALATA, Elżbieta STEFAŃCZYK, Remigiusz SAPA, Anna TOKARSKA, Janusz TONDEL

**Publikacja dofinansowana ze środków Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Łódzkiego
oraz Katedry Bibliotekoznawstwa i Informatyki Uniwersytetu Łódzkiego**

Recenzent:
Prof. zw. dr hab. Krystyna HESKA-KWAŚNIEWICZ

Redaktor prowadzący:
Marta LACH

Redakcja techniczna i korekta:
Magdalena ORCZYKOWSKA
Mariola ANTCZAK
Agata WALCZAK-NIEWIADOMSKA

Projekt okładki:
Zbigniew GRUSZKA, Łukasz ORZECHOWSKI
Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/pressmaster

© copyright by Uniwersytet Łódzki – Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź – Warszawa 2015
© copyright for this edition by Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, Łódź – Warszawa 2015
All rights reserved

ISBN SBP 978-83-64203-47-3 (wersja papierowa)
ISBN WUŁ 978-83-7969-789-2 (wersja papierowa)
ISBN WUŁ 978-83-7969-790-8 (wersja elektroniczna)

CIP – Biblioteka Narodowa
Książki w życiu najmłodszych / red. nauk. Mariola
Antczak, Agata Walczak-Niewiadomska. - Warszawa :
Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich,
2015. - (Nauka, Dydaktyka, Praktyka ; 160)

Spis treści

Wstęp	7
Część I. Dziecięce przestrzenie literatury	
<i>Children's literature spaces</i>	11
HANNA DYMEL-TRZEBIATOWSKA	
Dla dzieci czy dla dorosłych? O dwuadresowości w literaturze dziecięcej na przykładzie książek o Muminkach Tove Jansson <i>Not only for children. Dual adress in Tove Jansson's Moomin books</i>	13
GIRGIN R. GÜNSELI ET AL.	
Tale Packet <i>Zbiór opowieści</i>	25
ALICJA MAZAN-MAZURKIEWICZ	
„Najstraszliwszy smok na tej ziemi”. O samoświadomości czytelnicej dziecka, podpatrywanej przez pośrednika lektury <i>“The most dreadful dragon in this world”. On a child's reading self-awareness, observed by an intermediary of reading</i>	33
MURAT SAYIM	
Passionate reading of a child character and its consequences in Ian McEwan's <i>The Cement Garden</i> <i>Pasja czytania u dziecka i jego konsekwencje w Betonowym ogrodzie</i> <i>Iana McEwana</i>	49
LIDIA URBAŃCZYK	
Straszyć nie jest łatwo – horror(ki) dla dzieci <i>It's not easy to scare – horror story for children</i>	61

Część II. Wspieranie czytelnictwa najmłodszych	
<i>Reading promotion among children</i>	75
SYLWIA BOROWIK	
Muzeum jako przestrzeń kształtowania kultury czytelniczej młodego odbiorcy (na przykładzie doświadczeń Muzeum w Chorzowie)	
<i>Museum as a space of shaping the readership culture of a young recipient (on the example of the experiences of the Chorzów Museum staff)</i>	77
JANINA KAROŃ	
Czytanie jako aktywność szkolnie skażona – rozwijanie czytelnictwa przez podnoszenie sprawności czytania	
<i>Reading as activity polluted by school – developing readership by raising efficiency of reading</i>	89
WANDA MATRAS-MASTALERZ	
Potencjał edukacyjny, socjalizacyjny, wychowawczy i terapeutyczny książki dziecięcej	
<i>Educational, socializing and therapeutic potential of children's literature</i>	105
AGATA WALCZAK-NIEWIADOMSKA	
Poczytaj mi Tato!, czyli o roli ojca w edukacji czytelniczej dziecka	
<i>Read to me Daddy!, or the role of the father in the child's literacy</i>	121
MICHAŁ ZAJĄC	
Darmowa książka dla nowo narodzonego dziecka: jeden pomysł – wiele realizacji	
<i>Free book for newborn baby: one idea – many implementations</i>	133

Wstęp

Problematyka uczestnictwa dziecka w kulturze, a także sposobów wprowadzania go w świat literatury, od wielu lat pozostaje ważną częścią rozważań, nie tylko naukowych, na całym świecie. Dostrzegając zagrożenia (ale i korzyści) płynące z obecnych na każdym etapie dziecięcego rozwoju elektronicznych mediów, badacze bardziej niż kiedykolwiek usiłują zwrócić uwagę na istotny udział książki i czytania w życiu dziecka. Co więcej, powszechnie zaakceptowano potrzebę włączania do tego procesu dzieci od pierwszych miesięcy życia, słusznie podkreślając związek pomiędzy głośnym czytaniem a kształtowaniem wrażliwości i wyobraźni. Publikacja, którą Państwu prezentujemy, wpisuje się w nurt badań nad wpływem czytania i literatury na rozwój dziecka, poczynając od jego najmłodszych lat.

Książka została podzielona na dwie części: pierwszą, poświęconą książkom dla dzieci w różnych ujęciach, i drugą, zawierającą omówienie rozmaitych form i metod rozbudzania zainteresowań czytelniczych w najmłodszym wieku. Wśród autorów prezentujących swoje rozważania w części zatytułowanej *Dziecięce przestrzenie literatury* znaleźli się filolodzy, a także skandynawistka oraz psycholog edukacyjny. Wszyscy reprezentują środowiska naukowe; niektórzy z nich to doświadczeni autorzy tekstów, inni zaś znajdują się u progu rozwoju swojej kariery naukowej.

Zgromadzony materiał rozpoczyna tekst Hanny Dymel-Trzebiatowskiej, która – jako skandynawistka – zajęła się powieściami o Muminkach fińskiej pisarki i malarki Tove Jansson. Książki te – jak podkreśliła autorka – postrzegane są w Polsce jako literatura dziecięca, jednak wiele treści skierowanych jest do dorosłych. W artykule zawarto dokumentację poświadczającą dwuadresowość książek tej pisarki. Tekst Girgin Günseli, psychologa edukacyjnego i jej współpracowników z ośrodków badawczych w Turcji zawiera opis projektu wspierania rozwoju młodych uczniów poprzez pisanie opowiadań, których skuteczność została potwierdzona metodą eksperymentalną. Autorka zwróciła uwagę, iż pisanie książek literackich dla dzieci jest bardzo znaczącą kwestią, a ludzie, którzy to robią, powinni mieć wiedzę na temat aspektów rozwojowych dzieci, rozumieć do głębi ich wnętrza duchowe.

Zupełnie inny na tle prezentowanych jest artykuł Alicji Mazan-Mazurkiewicz. Wyrasta on – jak pisze sama autorka – z dwójakiej inspiracji: profesjonalnego zainteresowania literaturą i książką dziecięcą oraz osobistego doświadczenia mamy dwóch córek. Lata praktykowania roli pośrednika lektury, którym się stała, zaowocowało w jej przypadku wieloma obserwacjami dotyczącymi rozwoju kompetencji lekturowych i samoświadomości czytelniczej dzieci. Podstawową kwestią podjętą w artykule jest stosunek dziecka do samej literackości, rozumienie fikcji literackiej. Wiele obserwacji dotyczy reakcji młodych czytelniczek na stronę graficzną książek.

Kolejny materiał opracował Murat Sayim, naukowiec poświęcający szczególną uwagę obrazowi dziecka w literaturze. Wierny swym zainteresowaniom badawczym przedstawił zagadnienie wpływu obsesyjnej pasji czytania na charakter młodego czytelnika. Autor zbadął, czy nawyki czytelnicze dzieci można traktować jako mechanizm samoobrony przeciw władzy osób dorosłych, jak również podkreślił, że obsesyjny akt czytania może skutkować rozczarowaniem. W artykule została omówiona historia osieroconego rodzeństwa, które tworzy rodzinę z dala od świata zdominowanego przez dorosłych. Tymczasowe rozwiązanie w celu przetrwania kończy się nieuniknionym posłuszeństwem względem świata dorosłych. Autor zmierza do wniosku, że dziecięcy akt pasji czytania może zapewnić lepsze samopoczucie jedynie na krótką chwilę, ucieczka od ucisku dorosłych jest natomiast niemożliwa.

Ostatni artykuł z pierwszej części książki napisała Lidia Urbańczyk. Jej tekst również jest pokłosiem zainteresowań badawczych. Został poświęcony specyficznemu gatunkowi literackiemu, a mianowicie horrorom dla dzieci. Utwory te – przekonuje nas autorka – są zwykle dopasowane do potrzeb dziecięcej wyobraźni; są to teksty, które straszą, ale i bawią. Celem autorki artykułu jest próba antropologii i charakterystyka nowego gatunku. Możemy zapoznać się z tezą autorki, iż straszyć nie jest łatwo, a przecież dzieci – podobnie jak dorośli – lubią przeżywać intensywne emocje w kontrolowanych warunkach odbioru.

Druga część książki, poświęcona wspieraniu czytelnictwa najmłodszych, składa się z pięciu tekstów. Napisali je bibliolodzy, ale wśród autorów znajdujemy również filologów polskich oraz pedagoga wczesnoszkolnego.

Celem autorki pierwszego artykułu – Sylwii Borowik – jest zaprezentowanie muzeum jako przestrzeni przyjaznej kształtowaniu kultury czytelniczej młodego czytelnika. Dodajmy, że Muzeum w Chorzowie jest obecnym miejscem pracy autorki, a zatem wypowiada się ona nie tylko jako teoretyk, ale również jako praktyk. W tekście znajdziemy odpowiedź na pytanie: w jaki sposób za pomocą książki i nowoczesnych metod pracy (*upcycling*, *kamishibai*, inżynieria papieru) – kształcić miłośnika czytania i sztuki. Współczesny świat – pisze autorka – wypełniony jest nowoczesnymi gadżetami zabierającymi dzieciom i młodzieży czas przeznaczony

kiedyś na czytanie i kreatywne zabawy, dlatego działania animatorów czytelnictwa i kultury są niezwykle ważne i potrzebne. W artykule zaprezentowane zostały również książki, które mogą zainspirować do przygotowania własnych zajęć kreatywno-edukacyjnych.

Kolejna autorka – Janina Karoń – z praktyką edukacyjną styka się na co dzień przez pełnienie funkcji trenera szybkiego czytania i efektywnego uczenia się w niepublicznej placówce oświatowej. Pracuje z dziećmi pięcioletnimi, ucząc je czytać metodą globalną oraz z dziećmi we wczesnym wieku szkolnym, usprawniając biegłość czytania. Karoń, szukając przyczyn, z powodu których wielu Polaków nie sięga po książkę, wymienia to, że nie potrafią sprawnie czytać, dlatego nie daje im to przyjemności. Autorka przekonuje, iż podstawa programowa, w wyniku której nauka czytania zostaje wprowadzona w jeszcze późniejszym wieku niż dotychczas, z pewnością nie poprawi statystyk czytelniczych wśród dzieci i młodzieży. W artykule zaprezentowano proces czytania z perspektywy psychologii uczenia się, neurodydaktyki oraz treningu tej umiejętności, ponadto pod rozważę zostały wzięte zagrożenia z takich podejść płynące.

Kolejny tekst – Wandy Matras-Mastalerz – autorki artykułów naukowych m.in. z zakresu historii literatury, czytelnictwa, kulturoterapii i biblioterapii, dotyczy badań naukowych na temat możliwości wykorzystania literatury w procesie wzmacniania rozwoju emocjonalnego, intelektualnego i społecznego dziecka. Czytanie jako podstawowy element procesu biblioterapeutycznego może prowadzić do istotnych zmian w psychicznym dojrzewaniu każdego młodego człowieka, może stać się inspiracją do różnych form aktywności, np. dyskusji, dramy, recytacji. Kształtowanie potrzeby i nawyku czytania – przekonuje autorka – jest warunkiem rozwoju krytycznego myślenia u dziecka.

Dwa ostatnie artykuły napisali bibliolodzy. W pierwszym – autorstwa Agaty Walczak-Niewiadomskiej – podkreślono, że udział ojców ma istotne znaczenie dla rozwoju emocjonalnego i intelektualnego dzieci. Autorka przedstawia liczne przykłady projektów i dobrych praktyk, których celem jest wprowadzanie ojców w książkowy świat dziecka, a także zwrócenie uwagi na korzyści, jakie wynikają ze wspólnego spędzania czasu przy czytaniu. Walczak-Niewiadomska zwróciła uwagę na możliwość wykorzystania projektów ukierunkowanych na współpracę z ojcami w planowaniu działalności bibliotek publicznych dla dzieci. Drugi – i ostatni zarazem tekst w zbiorze – należy do Michała Zająca. Jego rozważania dotyczą nieodpłatnego przekazywania książek nowo narodzonym dzieciom, które stało się formą promocji czytelnictwa w wielu krajach świata. Autor omówił akcje podejmowane w Wielkiej Brytanii, Niemczech, Szwecji, Kanadzie, Japonii, Korei oraz Polsce. Szczególna uwaga została zwrócona na działania polskiej Fundacji ABC XXI i dystrybuowanej przez nią Pierwszej Książki Mojego Dziecka.

Publikacja adresowana jest do wszystkich, którzy szukają nowych inspiracji w zakresie krzewienia kultury czytelniczej najmłodszych, ale również do tych, którzy chcą poszerzyć i uzupełnić wiedzę na ten temat. Oddając w ręce Czytelników zgromadzony materiał wierzymy, że spełni on Wasze oczekiwania, a lektura okaże się tyleż przyjemna, co pożyteczna.

21 marca 2015 r.

W dniu pierwszego dnia wiosny

dr hab. prof. nadzw. Mariola Antczak

dr Agata Walczak-Niewiadomska

Część I

Dziecięce przestrzenie literatury

Children's literature spaces

Hanna Dymel-Trzebiatowska, dr hab.

Uniwersytet Gdański

Instytut Skandynawistyki i Lingwistyki Stosowanej

filhadt@univ.gda.pl

Dla dzieci czy dla dorosłych? O dwuadresowości w literaturze dziecięcej na przykładzie ksiązek o Muminkach Tove Jansson

*Not only for children. Dual adress
in Tove Jansson's Moomin books*

Hanna Dymel-Trzebiatowska – adiunkt w Katedrze Skandynawistyki na Uniwersytecie Gdańskim. Jej badania skupiają się wokół biblioterapii, przekładu i jego teorii, gramatyki języka szwedzkiego, skandynawskiej literatury dziecięcej, współczesnej literatury szwedzkiej i fińskiej. Pracę doktorską, *Terapeutisk potential i Astrid Lindgrens författarskap* (2005), poświęciła zagadnieniom biblioterapii. Była kierownikiem projektu „Gramatyka funkcjonalna języków skandynawskich” na Uniwersytecie Gdańskim, który prowadziła wspólnie z lektorami norweskimi i duńskim z Katedry Skandynawistyki UG. Ich owocem jest seria podręczników do nauki gramatyki języków skandynawskich *Troll* (2007, 2008).

Wybrane publikacje:

- *Translatoryka literatury dziecięcej. Analiza przekładu utworów Astrid Lindgren na język polski* [Translation in children's literature. Analysis of translation of the works of Astrid Lindgren into Polish], 2013
- artykuły m.in. w „Przekładańcu”, „Barnboken”, „Guliwerze”, „Forum for World Literature Studies”, „Acta Sueco-Polonica” [she published her articles e.g. in: “Przekładaniec”, “Barnboken”, “Guliwer”, “Forum for World Literature Studies”, “Acta Sueco-Polonica”].

Hanna Dymel-Trzebiatowska – assistant professor at the Department of Scandinavian Studies of the University of Gdańsk. The main points of her studies are reading therapy, translation and theory of translation, Swedish grammar, Scandinavian literature for children, modern Swedish and Finnish literature. Her PhD thesis in Swedish, titled Terapeutisk potential i Astrid Lindgrens författarskap (2005) was devoted to bibliotherapy. She was the manager of a project at the University of Gdańsk, titled “Functional grammar of Scandinavian languages”, which she conducted together with teachers of Norwegian and Danish at the Department of Scandinavian Studies. Their result is a series of Scandinavian grammar textbooks Troll (2007, 2008).

Celem autorki artykułu jest ukazanie, w świetle konceptu dwuadresowości, intertekstów zawartych w pierwszych tomach serii o Muminkach Tove Jansson, które mogą być odczytane wyłącznie przez bardziej doświadczonych czytelników. Wstęp stanowi krótka refleksja nad podwójnym adresatem w literaturze dziecięcej oraz przegląd kilku popularnych perspektyw. Analizy mają ukazać obecność eksplicytnych referencji do teorii filozoficznych, które trudno uznać za dostępne dla dzieci, czym dowodzą silnego podwójnego zwrotu. W badaniach zastosowana zostanie metoda porównawcza, zestawiająca teorie popularnych filozofów z wątkami i charakterystyką postaci wspartą przez cytaty z analizowanych utworów. Rozważania zakończą syntetyczne wnioski na temat dwuadresowości badanych powieści Jansson oraz wartościowania literatury z zastosowaniem kryterium w postaci kategorii zwrotu.

Dopóki wokół literatury dziecięcej nie zaczęto tworzyć teorii, jej oczywistą, dystynktywną i zadowalającą własnością był dziecięcy adresat. Z czasem jednak naukowa refleksja wokół książek dla dzieci zaowocowała terminami dwu- lub nawet wieloadresowości. Skonstatowano, że teksty skierowane do najmłodszych zawierają drugi, choć implicytny, to immanentny zwrot – do dorosłego. Wokół tego spostrzeżenia powstało wiele teorii. Na przykład, Zohar Shavit (1986), w oparciu o model semiotyczny, podkreśla ambiwalentny charakter literatury dziecięcej. Oznacza to, że zachowuje ona synchroniczny podwójny status, funkcjonując w dwóch kręgach literackiego polisystemu i jest czytana na dwa różne sposoby, przez dwie grupy czytelników: dorosłych i dzieci. Tym samym w strukturze tekstu koegzystują dwa modele – jeden konwencjonalny, z myślą o dzieciach, drugi – bardziej wyrafinowany, operujący np. parodią czy karykaturą – wykorzystany z myślą o dorosłych (Shavit Z. 1986, s. 66–68). Zdaniem izraelskiej badaczki, jedynie adresując książki do dzieci i dorosłych, i udając, że są dla dzieci, autor może liczyć na sukces. Bo to właśnie dorośli akceptują książkę, udzielając jej zezwolenia na wstęp do obiegu kultury dziecięcej. Ponadto, taki stan rzeczy jest implikacją obawy, że pisarze, tworząc wyłącznie dla najmłodszych, nie będą potraktowani jako poważni twórcy, co z kolei wynika z niskiej samooceny w obrębie systemu tej odmiany literatury (Tamże, s. 59).

Kanadyjczyk, Perry Nodelman, kwestionuje zaproponowany przez Shavit klarowny podział na radykalnie odmiennych odbiorców dorosłych i dziecięcych. Sam korzysta z określenia „cienia” – tekstu, który jest bardziej skomplikowany, i do którego dostęp mają czytelnicy posiadający wstępną wiedzę o życiu i literaturze (Nodelman P. 2008, s. 77). Ta trudniejsza, subtelna warstwa znaczeń skrywa się pod ich podstawowym poziomem i jest drugą prawdą o literaturze dziecięcej. Jest nierzadko wysublimowana i stanowi specyficzne „wyrafinowanie w prostocie”, które można uznać za dystynktywną cechę książek dla dzieci. Nodelman nie odrzuca istoty uczestnictwa dorosłych w procesie tworzenia literatury dziecięcej,

którzy ją praktycznie dominują (Tamże, s. 85) – stąd koncept „ukrytego dorosłego” – jednak nie wyklucza dostępu dziecka do treści „tekstu-cienia”. Domeny dorosłych i dzieci przenikają się – i tak, jak dorosły doświadcza radości, wczuwając się w dziecięcy punkt widzenia, tak nie można podważać przeczuwania „cienia” przez młodszych czytelników (Tamże, s. 209).

Barbara Wall, analizując głos narratora w fikcji dziecięcej, proponuje popularną typologię zawierającą trzy odmiany zwrotu. Omówiona wyżej inherentna i zarazem permanentna dwugłosowość prezentowana przez Shavit najbliższa jest dwóm pierwszym kategoriom modelu zaproponowanego przez Wall. Pierwsza z nich, określana jako *double address* (podwójny zwrot/adresat), cechowała minione epoki i oznaczała silną świadomość obecności dorosłego, który stopniowo zaczynał uwzględniać obecność dziecięcego czytelnika. *Single address* (pojedynczy zwrot/adresat) to zwrot wyłącznie do dzieci i, zdaniem Wall, jest to cecha literatury, którą zapoczątkował wiek XX. Narrator zaczął wówczas sprawiać pozory, że zwraca się wyłącznie do dzieci. Szczególnym wariantem jest fuzja dwóch poprzednich, czyli podwójnego i pojedynczego zwrotu, która skutkuje *dual address* (dwojaki zwrot/adresat). Występuje on wówczas, gdy zamierzonym domyślnym odbiorcą tekstu miało być dziecko i z myślą o nim była prowadzona narracja, jednak rzeczywistym czytelnikiem stał się też dorosły (Wall B. 1991, s. 9).

Propozycja ta spotkała się z kolei z krytyką Emer O’Sullivan (2005). Zastrzeżenie niemieckiej badaczki jest podobne do tego, które Nodelman postawił analizom Shavit i dotyczy dychotomii adresatów¹. O’Sullivan utrzymuje, że koncepcja Wall wprowadza niesłuszne ograniczenia i sama proponuje, aby binarny układ z przeciwstawnymi biegunami – dziecięcą i dorosłą percepcją – zastąpić *multiple address* (wielokrotnym zwrotem) – ruchomą skalą obejmującą różne sposoby odczytania tekstu, na różnych etapach życia, przez różne osobowości, z różnym bagażem doświadczeń. Co więcej, tak zwana „dorosła lektura” może być realizowana na wiele sposobów: dorosły może czytać dla dziecka, dla siebie, w imieniu dziecka lub też przyjmując rolę domyślnego dziecięcego czytelnika (O’Sullivan E. 2005, s. 16).

W Polsce na obecność podwójnego odbiorcy zwraca uwagę na przykład Zofia Adamczykowa:

Współczesna literatura dla młodego odbiorcy – zarówno w Polsce, jak i na świecie – coraz częściej przekracza granice owej odrębności i staje się tym samym literaturą uniwersalną, tj. bez wyraźnego adresu czytelniczego. Zjawisko dwuadresowości, a nawet wieloadresowości, z całą pewnością dotyczy arcydzieł literatury „dziecięcej”, które są

¹ Krytykę ograniczeń modelu Wall przeprowadza też Dominic Cheetham w artykule *Audience in children’s literature*.